

บทที่ 4

ผู้หญิงไทยท่ามกลางวาทกรรมทางสังคม

ในบทที่ 4 ผู้ศึกษานำเสนอบทวิเคราะห์เชิงโครงสร้างประวัติศาสตร์สังคมเกี่ยวกับมิติเพศสภาพในสังคมไทย แม้ผู้ศึกษาตระหนักเป็นอย่างดีว่า การนำเสนอบทวิเคราะห์เชิงโครงสร้างประวัติศาสตร์อาจจะเสี่ยงต่อการลดทอนมิติสำคัญทางประวัติศาสตร์ แต่ยังเป็นความจำเป็นและสำคัญในการทบทวนเพื่อทำความเข้าใจภาพรวมของกระบวนการสร้างภาพตัวแทนผู้หญิงของกลุ่มผู้ผลิตละครโทรทัศน์ เพื่อแสดงให้เห็นวิวัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของความหมายของความเป็นผู้หญิงหรือวาทกรรมเพศสภาพในแต่ละยุคสมัย พร้อมทั้งพัฒนาการในเรื่องการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิและเสรีภาพของผู้หญิงในสังคมไทย ตลอดจนการเชื่อมต่อของวาทกรรมทางสังคมเกี่ยวกับเพศสภาพกับพื้นที่ของละครโทรทัศน์ทั้งในบริบทประวัติศาสตร์ และบริบทร่วมสมัย เพื่อแสดงให้เห็นว่าความเป็นผู้หญิง ความสัมพันธ์ระหว่างหญิง-ชาย ตลอดจนอุดมการณ์และคุณค่าที่เกี่ยวกับผู้หญิงและเพศสภาพนั้นเป็นสิ่งที่ “ประกอบสร้างขึ้นจากเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม การเมือง และสังคม” อันเป็นพื้นฐานต่อการเข้าใจในการประกอบสร้างภาพตัวแทนของกลุ่มผู้ผลิตละครโทรทัศน์ทั้ง 3 เรื่อง

สำหรับสังคมไทยปัจจุบัน การปรากฏตัวและการดำรงอยู่ของอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ อันเห็นได้ชัดจากวาทกรรมกุลสตรีซึ่งแบ่งแยกขั้วผู้หญิงดี-เลว จึงทำให้กล่าวได้ว่าอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่เป็นคำอธิบายหลัก (grand narratives) ที่มีอิทธิพล/ส่งผลต่อการกำเนิดขึ้นของสถาบันทางสังคมและระบบความสัมพันธ์ระหว่างหญิง-ชายในแทบทุกสังคม

พัฒนาการบทบาทและสถานภาพของผู้หญิงไทย

ในบริบททางสังคม วัฒนธรรม ศาสนา และกฎหมาย

ผู้หญิงไทยก่อนยุคสมัยรัตนโกสินทร์

ดังที่กล่าวไว้ในบทที่ 2 หน้า 18 เกี่ยวกับความเข้าใจว่าสังคมไทยมีลักษณะระบบชายเป็นใหญ่เพียงระบบเดียวเป็นความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนประการหนึ่งซึ่งปัจจุบันได้รับการท้าทายจากนักสตรีนิยมและนักวิชาการมนุษยวิทยาเป็นอย่างมาก และมีหลักฐานอย่างชัดเจนว่าสังคมไทยแต่โบราณมายกย่องและให้เกียรติเพศหญิงในฐานะเป็นผู้ให้กำเนิด และสัญลักษณ์ของ

ความอุดมสมบูรณ์ โดยมีการเรียกชื่อสิ่งที่มีคุณค่าทางธรรมชาติเพื่อยกย่องในฐานะผู้ให้กำเนิด และหล่อเลี้ยงชีวิต เช่น แม่น้ำ แม่ธรณี แม่โพสพ (ปรีดี เกษมทรัพย์, 2541, น. 47) และการถือแม่เป็นใหญ่อันเนื่องมาจากมีลักษณะการสมรสแบบ Matrilocal Marriage (ปรีดี เกษมทรัพย์, 2541, น. 45) สอดคล้องกับการศึกษาของดร. ดันติวิรมานนท์ (ใน ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, รวบรวม, 2541, น. 24-25) ที่แสดงให้เห็นว่าลักษณะของผู้หญิงในสังคมเอเชียอาคเนย์มีการนับญาติทั้ง 2 ฝ่าย (bilateral) และมักให้มรดกและสิทธิในที่ดินอย่างเท่าเทียมแก่ผู้หญิง โดยยกบ้านให้เป็นมรดกของลูกสาวคนเล็ก และการยึดถือปฏิบัติในแนวที่มารดาเป็นศูนย์กลางของบ้าน ลักษณะเช่นนี้ทำให้เป็นการยากที่ชายจะเป็นใหญ่ได้เพราะทรัพยากรต่าง ๆ โดยเฉพาะบ้านเรือนเป็นของฝ่ายหญิงและยังอยู่ในแวดวงของญาติพี่น้องทางฝ่ายหญิง นอกจากนี้ เจนนิเฟอร์ เกรย์ (2529) ตั้งข้อสังเกตว่าผู้หญิงในสังคมแถบภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีบทบาทในฐานะทั้งผู้นำและเป็นรอง (ปราณี วงศ์เทศ, 2534, น. 178) ซึ่งสถานภาพและบทบาทของผู้หญิงที่มีลักษณะขัดแย้งนี้ยังคงปรากฏให้เห็นอยู่ในปัจจุบัน

สังคมไทยหลังการรับอิทธิพลอินเดีย ลักษณะสังคมดั้งเดิมที่ผู้หญิงได้รับการยอมรับในสถานะที่สูงกว่า มีความสำคัญในครอบครัวในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการผลิต เป็นผู้ดูแลทรัพยากร และผู้ประกอบพิธีกรรม (ปราณี วงศ์เทศ, 2534, น. 178) ถูกทำให้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากเมื่อรับเอาวัฒนธรรมอินเดียซึ่งในขณะนั้นศาสนาฮินดูเป็นศาสนาหลักเข้ามาทางวรรณคดีและจากชาดกในพระไตรปิฎกในพุทธศาสนา (จักรสมุมาลย์ กบิลสิงห์, 2539, น. 42-43) เนื่องจากวัฒนธรรมอินเดียนั้นเป็นวัฒนธรรมสังคมที่ถือชายเป็นใหญ่ (Patriarchy) (ปรีดี เกษมทรัพย์, 2541, 47) ถือวาระเป็นกรอบของสังคม (ปรีชา ช้างขวัญยืน, 2541, น. 30) โดยจัดวางให้สถานภาพของสตรี (ในวัฒนธรรมอินเดีย) ว่ามีฐานะเท่ากับผู้ชายที่ต้องอยู่ใต้อาณัติ การดูแลของผู้ชายตลอดชีวิต (เมตตานนุโท ภิกขุ, 2545, น. 135) ดังนั้นอุดมคติการยกย่องเพศชายจึงเริ่มก่อตัว และเคลื่อนตัวเข้าแทนที่ระบบสังคมเดิมในทุกมิติสัมพันธ์ ทั้งศาสนา สังคม และกฎหมาย นับตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยาตอนต้น-ปลาย สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นเรื่อยมา จนถึงสมัยปัจจุบัน อย่างไรก็ตามลักษณะการคลี่คลายตัวของมิติสังคมสามประการนี้ก็มีลักษณะแตกต่างกันไปในแต่ละยุคสมัย มีทั้งลักษณะที่ผสมกลมกลืน และผ่อนปรน และการขัดแย้งได้ตอบเป็นพลวัตรอยู่ตลอดเวลา ซึ่งกล่าวในรายละเอียดในบางมิติ คือ

มิติศาสนา สิ่งหนึ่งที่ปฏิเสธไม่ได้เกี่ยวกับอิทธิพลของพุทธศาสนาที่รับมาจากอินเดีย คือ อุดมคติที่ให้ความสำคัญกับเพศชาย (Male centricism) ก่อให้เกิดธรรมเนียมและประเพณีปฏิบัติทางศาสนาที่มีอคติต่อเพศหญิงและกำหนดปริมาณทางจิตวิญญาณของผู้หญิงไว้ในฐานะผู้สนับสนุน และผู้ปฏิบัติตาม ดังมีคำอธิบายว่า “การประสบความสำเร็จในภาวะ

สูงสุดในสถานภาพใด ๆ ก็ตามหญิงไม่อาจเป็นได้ อันได้แก่ การเป็นใหญ่ในหมู่เทพ เป็นพญามาร พระพรหม เป็นใหญ่ในหมู่กษัตริย์คือพระเจ้าจักรพรรดิ หรือการเป็นปัจเจกพุทธเจ้าหรือสัมมาสัมพุทธเจ้า (เรณู อรรถาเมศร์, 2532, น. 4-17) อันนำไปสู่การต่อสู้ของผู้หญิงเพื่อการขออนุญาตบวชเป็นภิกษุณีสงฆ์ หรือแม้แต่ประเพณีการบวชของบุตรชายที่ปัจจุบันยังคงมีความเชื่ออยู่ว่าการบวชเป็นการตอบแทนคุณสูงสุดต่อพ่อแม่ ดังมีคำกล่าวที่ว่า “เกาะชายผ้าเหลืองขึ้นสวรรค์” ซึ่งในขณะเดียวกันการบวชเป็นชีของบุตรสาวไม่ได้รับความสำคัญในลักษณะเดียวกันแต่อย่างใด หรือแม้แต่ในปริณิถาลของ “วัด” ซึ่งถือเป็นสถานที่ในการเรียนรู้ และสร้างองค์ความรู้ก็เปิดโอกาสให้กับผู้ชายเท่านั้น

มิติความสัมพันธ์เชิงสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ความสัมพันธ์แบบพ่อลูกหรือพ่อขุนบ่งบอกถึงการให้ความสำคัญกับเพศชายมากกว่า และกรณีการขยายอาณาเขตโดยการใช้ความสัมพันธ์ทางการแต่งงาน (ลิขิต อธิเวดิน, 2542, น. 25) ซึ่งสามารถวิเคราะห์ได้ว่าลูกผู้หญิงเป็นทรัพย์สิน หรือสมบัติที่สามารถใช้ในการแลกเปลี่ยนเพื่อให้เกิดอรรถประโยชน์แก่ผู้เป็นพ่อ-แม่ หรือในที่นี้ถือว่าเป็นทรัพย์สินของบ้านเมืองด้วยเช่นกัน ประเด็นสำคัญอีกประการหนึ่งคือความแตกต่างทางชนชั้นอันเป็นสาเหตุให้เกิดการเอาัดเอาเปรียบระหว่างเพศ ระบบขุนนางที่เกิดขึ้นในต้นสมัยอยุธยาเมื่อมีการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางโดยเฉพาะในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เพื่อให้เกิดการลดหลั่นในระดับความสำคัญของอำนาจ ได้ก่อให้เกิดชนชั้นขึ้นอย่างเห็นได้ชัด คือระหว่างชนชั้นปกครอง ได้แก่พวกเจ้าขุนมูลนายฝ่ายหนึ่ง กับชนชั้นที่อยู่ใต้ปกครองคือพวกไพร่ทาสอีกฝ่ายหนึ่ง ระบบโครงสร้างลักษณะนี้ทำให้เกิดค่านิยมยกย่องการเป็นข้าราชการ การเป็นเจ้าคนนายคน และตามมาด้วยการเปิดโอกาสให้ผู้ชายมีภรรยาได้หลายคนรวมทั้งมีนางบำเรอได้ โดยพ่อแม่ที่ขัดสนอาจพาลูกสาวเข้าไปฝากเป็นข้ารับใช้ (ปราณี วงศ์เทศ, 2534, น. 180) ซึ่งสถานะของผู้หญิงตีความได้ว่าเป็นเสมือนสมบัติของผู้ชาย ของพ่อแม่ที่จะซื้อขายได้โดยไม่ต้องได้รับความยินยอมจากลูกสาว (โปรดดู ปราณี วงศ์เทศ, 2534)

ในส่วนของบรรดาเจ้านายชั้นสูงต่าง ๆ เริ่มมีค่านิยมเกี่ยวกับผู้หญิงในชนชั้นสูงว่า ต้องเป็นแม่บ้านแม่เรือนที่ดี เอาอกเอาใจสามี รักนวลสงวนตัว เกิดมโนคติทางสังคมว่า “ผู้ชายเป็นช้างเท้าหน้า หญิงเป็นช้างเท้าหลัง” ชายเป็นผู้กุมอำนาจ สตรีถูกมองในแง่ของกามารมณ์ เป็นวัตถุทางเพศ และเป็นสินค้า ผู้หญิงไม่สามารถตัดสินใจโดยอิสระของตนเอง สังคมที่ชายเป็นใหญ่มีลักษณะการเบียดขับผู้หญิงออกจากการมีส่วนร่วมในการผลิต ซึ่งเป็นกฎเกณฑ์สำคัญในอดีตของระบบสังคมมาตาธิปไตย เมื่อผู้หญิงมีส่วนร่วมในการผลิตน้อยลงก็ถูกลดระดับความสำคัญลงไป จนกลายเป็นผู้พึ่งพาไปโนที่สุด ในขณะเดียวกันในมิติของกฎหมายพบว่ากฎหมายไทยในยุคเก่าได้รับอิทธิพลจากการรับเอา “คัมภีร์พระธรรมศาสตร์” ซึ่งรับมาจาก

กฎหมายพระมนูของอินเดียโดยผ่านทางมอญซึ่งนับถือพุทธศาสนาโดยถือหลักว่าคัมภีร์พระธรรมศาสตร์เป็นกฎหมายแม่บทที่ศักดิ์สิทธิ์ผู้ใดจะแก้ไขไม่ได้ สมบูรณ์ที่สุด ถูกต้องที่สุด และศักดิ์สิทธิ์ และกฎหมายกับธรรมะเป็นเรื่องเดียวกัน แยกจากกันไม่ได้

ผู้หญิงไทยยุคสมัยต้นรัตนโกสินทร์

เมื่อล่วงเข้าสู่สมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้น ระบบชนชั้นของคนในสังคมได้รับการส่งทอดมาอันส่งผลให้บทบาทและสถานภาพของผู้หญิงตกต่ำยิ่งขึ้น เนื่องจากเปิดโอกาสให้ผู้ชายมีภรรยาได้หลายคนรวมทั้งมีนางบำเรอได้ แม้แต่ในราชสำนักเอง กล่าวคือ พระมหากษัตริย์ส่วนใหญ่จะมี พระมเหสี พระสนมได้หลายคน ประเด็นนี้ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช (จิตรราภรณ์ วนัสพงศ์, ใน กอบกุล อิงคทานนท์, รวบรวม, 2537, น. 32) ให้เหตุผลว่า

วัฒนธรรมแบบนี้เกิดขึ้นเนื่องจากความต้องการส่งเสริมอำนาจทางการเมือง โดยนำผู้หญิงที่เป็นบุตรสาวของข้าราชการชั้นผู้ใหญ่มาเป็นเจ้าจอม การมีเจ้าจอมหลายคนถือเป็นเครื่องประดับบารมี และป้องกันการคิดกบฏของข้าราชการชั้นสูง หน้าที่สำคัญของผู้หญิงในสังคมชั้นสูง จึงมีเพียงการสมรสและมีลูก (ชาย) เท่านั้น

ปรากฏความหลายประการที่บ่งบอกถึงฐานะของผู้หญิงที่ตกต่ำลงอย่างเห็นได้ชัดในกฎหมายผัวเมียหรือกฎหมายครอบครัว เช่น การให้สิทธิแก่ชายที่จะมีภริยาหลายคนได้พร้อม ๆ กัน (โปรดดู รุ่งโรจน์ รื่นเรืองวงศ์, 2536) ผู้หญิงไม่สามารถตัดสินใจได้โดยอิสระ ก่อนแต่งงานถือว่าผู้หญิงอยู่ในอำนาจของบิดามารดาซึ่งสามารถยกลูกสาวให้ชายใดก็ได้โดยไม่ต้องได้รับความยินยอมจากลูกสาว (พิรุณา ดิงศภิทัย, 2527, น. 4) ผัวชายเมียได้เมียชายผัวไม่ได้ (กรณีนี้สามีขายภรรยาไปเป็นทาสได้ถ้าจนลง), ยกเมียให้คนอื่นได้, สามีตีภรรยาไม่มีโทษ ภรรยาต่าสามีต้องขอขมา, ค่าตัวผู้หญิงน้อยกว่าค่าตัวผู้ชาย, สามีมีภรรยาได้หลายคน และมีการจัดแบ่งชั้นของภรรยาต่างกันไป, หญิงให้อันมิตแก่ชายโทษปรับมากกว่าชายให้อันมิตควรแก่หญิง (โปรดดู ปรีชา ช้างขวัญยืน, 2541, น. 240-247)

ในสมัยรัชกาลที่ 1 ได้เกิดเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์โดยเฉพาะในแง่กฎหมายอย่างมาก คือ มีการชำระสะสางกฎหมายหรือคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ขึ้นตามหลักของความยุติธรรม มูลเหตุที่ทำให้เกิดการชำระสะสางกฎหมายนั้นก็มาจากคติความพึงหย่าระหว่างอำแดงป้อมและนายบุญศรี จวบจนสมัยของรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ได้เกิดเหตุการณ์คติความอีกคติหนึ่งเกิดขึ้น ซึ่งเป็นมูลเหตุให้มีการแก้ไขบทบัญญัติของกฎหมายตราสามดวงอีกครั้งหนึ่ง กล่าวคือ อำแดงเหมือนได้เข้าร้องฎีกากับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

รัชกาลที่ 4 ว่าตนรักใคร่สมัครขอพอกับนายริด แต่บิดามารดาจะบังคับให้แต่งงานกับบุคคลอื่น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 4 จึงทรงเห็นว่ากฎหมายนี้ไม่ยุติธรรม เพราะเป็นกฎหมายที่เห็นว่า “ผู้หญิงเป็นควาย ผู้ชายเป็นคน” ในปี พ.ศ. 2411 จึงโปรดให้เปลี่ยนแปลงแก้ไขเสียใหม่ เป็นว่า ในการจะยกลูกสาวให้แต่งงานกับใครก็ได้ลูกสาวจะต้องยินยอมด้วย หรือในกรณีที่สามีจะเอากฎไปจำนำ จำนอง หรือขาย จะทำได้ก็ต่อเมื่อภริยายินยอมเท่านั้น (มาลี พงษ์พงศ์าวลี, 2527, น. 192-193) อย่างไรก็ตามสุมาลี บำรุงสุข (2536, น. 40) ตั้งข้อสังเกตว่า พระราชบัญญัติดังกล่าวกำหนดให้ หญิงสามัญเท่านั้นที่มีสิทธิเลือกคู่ครองได้เองตามใจชอบ ในขณะที่หญิงที่ บิดามารดามีศักดิ์มากกว่า 400 ขึ้นไป การเลือกคู่ยังคงให้เป็นตามใจบิดามารดาและญาติพี่น้องของ หญิง ข้อสังเกตดังกล่าวสะท้อนให้เห็นเด่นชัดว่าสถานภาพและบทบาทของผู้หญิงใน สมัยต้นรัตนโกสินทร์มีความแตกต่างและขัดแย้งใน 2 ลักษณะตามสถานะของชนชั้น กล่าวคือ สถานภาพและบทบาทของผู้หญิงในชนชั้นสูงด้อยกว่าชาย อยู่ในภาวะการเป็นผู้ตาม ในขณะที่ ผู้หญิงชนชั้นสามัญมีบทบาทที่สำคัญในฐานะแรงงานหญิงทั้งในครัวเรือน ไร่ นา และการไปค้าขาย ตามตลาด (สุมาลี บำรุงสุข, น. 41)

ผู้หญิงไทยในยุคสมัยปลายรัตนโกสินทร์ (ต้นรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา)

การเดินทางมาถึงยุคนี้จัดว่าเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญประการหนึ่ง เพราะนับได้ว่าเป็น การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างสังคมใหม่แทบจะในทุกระดับ สิ่งหนึ่งที่ปฏิเสธไม่ได้คือนโยบาย หรือการแสดงท่าทีว่าเป็นความรับผิดชอบของประเทศเจ้าอาณานิคมที่จะนำพาประเทศอื่น ๆ ให้ เข้าสู่ความเป็นอารยธรรมที่สูงกว่า เป็นเพียงการสร้างภาพลักษณ์ให้กับเจ้าอาณานิคมที่คิดจะ เข้ามาครอบครองประเทศ และทรัพยากรเท่านั้น อิทธิพลจากการล่าอาณานิคมทำให้สยาม ตัดสินใจเปิดประเทศโดยทำการปฏิรูปประเทศในด้านต่าง ๆ ครอบคลุมทั้งการศึกษา เศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ทำให้ปรากฏบรรยากาศที่สมาชิกในสังคมเริ่มมีสิทธิ เสรีภาพมากขึ้นในการ แสดงความคิดเห็น มีการเปิดโอกาสทางการศึกษาและการเมืองให้กับผู้หญิงมากขึ้น โดยบทบาท ในการเรียกร้องสิทธิและเสรีภาพของผู้หญิงจะนำเสนอในหัวข้อที่เกี่ยวกับพัฒนาการเคลื่อนไหว เพื่อสิทธิและเสรีภาพของผู้หญิงในลำดับต่อไป

ผลผลิตสำคัญอีกประการหนึ่งของอิทธิพลตะวันตก คือ การเปลี่ยนแปลงการปกครอง จากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่ระบอบประชาธิปไตยในปี พ.ศ. 2475 โดยมี พระมหากษัตริย์เป็นประมุข อุดมการณ์ประชาธิปไตยดังกล่าวมีคุณูปการต่อผู้หญิงในแง่การ รับรองให้สิทธิแก่ผู้หญิงมากขึ้น จนกระทั่งรัฐธรรมนูญไทย พ.ศ. 2517 ได้มีการนำหลักการส่งเสริม

และคุ้มครองสิทธิมนุษยชนมาบัญญัติรองรับเป็นจำนวนมาก และรัฐธรรมนูญ 2517 ก็ได้บัญญัติสาระสำคัญเกี่ยวกับสิทธิสตรีไว้อย่างชัดเจนใน มาตรา 28 ว่า หญิงและชายมีสิทธิเท่าเทียมกัน (สุภัทรา สิงหลกะ, 2525, 205) ซึ่งปรากฏต่อมาในรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันเช่นกัน

จากการไล่เลียงความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ และสังคมไทย ทำให้ได้ภาพที่ชัดเจนขึ้นว่า มิติของเพศสภาพ บทบาทและสถานะผู้หญิงไทยในแต่ละยุคสมัยนั้นไม่ได้เป็นสิ่งที่หยุดนิ่ง และตายตัวหากแต่เป็นสิ่งที่เปราะบาง มีการปะทะ ประสาน และแปรเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลา โดยในลำดับต่อไปเป็นการนำเสนอการเคลื่อนไหวทางสังคมเกี่ยวกับเพศสภาพและสตรีนิยมในสังคมไทย

การเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อสิทธิและเสรีภาพของผู้หญิงในประเทศไทย

การเคลื่อนไหวที่เป็นเรื่องของผู้หญิงที่เรียกได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้น คือ กรณีของ อำแดงเหมือนดังที่กล่าวข้างต้นที่ส่งผลให้เกิดการแก้ไขเปลี่ยนแปลงกฎหมายที่เห็นว่า "ผู้หญิงเป็นควาย ผู้ชายเป็นคน" ซึ่ง "เท่ากับให้สิทธิแก่หญิงที่จะเป็นเจ้าของร่างกายและเพศ (sexuality) ของตนเองมากขึ้นโดยเฉพาะหญิงชาวบ้าน" (ศิริพร สะโครบาเน็ค, 2526, น. 29) กรณีของอำแดงเหมือนถือได้ว่าเป็นการเรียกร้องของปัจเจก แต่ก็ได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในข้อกฎหมายอันเป็นกลไกสำคัญให้สังคมในขณะนั้นได้ตระหนักถึงความไม่ยุติธรรมระหว่างหญิงชาย เมื่อล่วงเข้าสู่รัชกาลที่ 5 เหตุการณ์ที่ถือได้ว่าสำคัญและมีอิทธิพลต่อผู้หญิงเป็นอย่างมาก คือ การเลิกระบบทาสที่เคยมีมาในอดีต ผลพลอยได้จากการเลิกระบบทาสทำให้ผู้หญิงไม่ถูกซื้อหรือขายหรือจำนำเหมือนสินค้าอีกต่อไป (อย่างไรก็ตามการกดขี่ทางเพศเชิงวัฒนธรรมก็ยังคงปรากฏอยู่) การเคลื่อนไหวที่สำคัญของผู้หญิงในช่วงปลายรัชกาลที่ 5 คือ การออกวารสาร "กุลสตรี" โดยเน้นการให้ความรู้เรื่องความเป็นแม่บ้าน แม่เรือนแก่ผู้หญิง และเรียกร้องให้มีการส่งเสริมให้ผู้หญิงได้เรียนหนังสือมากขึ้น (กฤตยา อาชวนิจกุล และ กนกวรรณ ธีรารัตน, ใน ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคณะ, รวบรวม, 2545, น. 41) หากพิจารณาในประเด็นนี้อาจต้องทำความเข้าใจในสองมิติสำคัญ คือ หากมองในมุมมองของสตรีนิยมปัจจุบันอาจมองได้ว่าเป็นการผลิตซ้ำค่านิยมความเป็นผู้หญิงที่ดี ที่ต้องทำหน้าที่ดูแลเอาใจใส่สามีและครอบครัว แต่ในอีกมิติหนึ่งก็คือการที่ผู้หญิงเริ่มมีความรู้สามารถอ่านออกเขียนได้มากขึ้นเป็นหนึ่งในกลไกสำคัญต่อการพัฒนาบทบาทและสถานภาพของผู้หญิง

ในสมัยรัชกาลที่ 6 มีการปรากฏชัดของประเด็นผู้หญิงเพิ่มมากขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นอิทธิพลสำคัญจากการให้ความสนใจและความสำคัญของรัชกาลที่ 6 เอง โดยได้ทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง "เครื่องหมายแห่งความรุ่งเรือง คือ สภาพแห่งสตรี" (รามจิตติ, อ้างถึงใน สตรีทัศน์, 2526, น. 46-51) นอกจากนั้นในยุคสมัยนี้ได้ปรากฏหนังสือผู้หญิงเพิ่มขึ้น พร้อมกับ

พัฒนาการของการเรียกร้องที่ขยับขึ้นจากการเรียกร้องเรื่องสิทธิทางการศึกษาสู่การเรียกร้องให้แก้ไขเปลี่ยนแปลงกฎหมายผัวเดียวเมียเดียว ต่อมาในปีพ.ศ. 2468 หนังสือหญิงไทยได้พยายามกระตุ้นให้มีการจัดตั้งองค์กรสตรีเพื่อช่วยเหลือผู้หญิงบริการ และผู้หญิงที่ตกทุกข์ได้ยาก (ศิริพร สะโครบานีค, 2526, น. 32) อย่างไรก็ตามความพยายามดังกล่าวไม่ประสบผลสำเร็จ

การเคลื่อนไหวประเด็นหญิงชายเริ่มเข้มข้นมากยิ่งขึ้นในช่วงที่กลุ่มปัญญาชนคนชั้นสูงที่กลับมาจากต่างประเทศเริ่มทำการเรียกร้องให้สังคมมีเสรีภาพและความเท่าเทียมกันทั้งระหว่างชนชั้นและต่างประเทศอันนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงการปกครองในปีพ.ศ. 2475 ในปีนี้เองที่ได้มีการก่อตั้งสมาคมสตรีไทยแห่งสยาม (The Women City Club) ขึ้นโดยบรรณานิการผู้หญิง (กฤตยา อาชวนิจกุล และ กนกวรรณ ธราวรรณ, ใน ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคณะ, รวบรวม, 2545, น. 42) ซึ่งนำเสนอประเด็นว่าเสรีภาพของผู้หญิงต้องเกิดขึ้นในระดับมหภาคที่ผู้หญิงทั้งหมดต้องได้ประโยชน์ร่วมกัน

ต่อมาในปี 2486 ได้มีการก่อตั้งสโมสรวัฒนธรรมหญิง (Women's Cultural Club) โดยท่านผู้หญิงละเอียด หิณุลสงคราม โดยเน้นที่กิจกรรมการส่งเสริมแม่บ้านด้านต่าง ๆ เช่น การใช้ห้องสมุด การสอนภาษาอังกฤษ สอนการประกอบอาหาร การประดิษฐ์ต่าง ๆ (เอกสารการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง สตรีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ และ การศึกษาวิจัยกับงานพัฒนาสตรี, 2530) และในปีพ.ศ. 2490 มีการก่อตั้งสมาคมบัณฑิตสตรีทางกฎหมายแห่งประเทศไทยโดยมุ่งเน้นการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมาย ต่อมาปีพ.ศ. 2499 มีการก่อตั้งสภาสตรีแห่งชาติในพระบรมราชินูปถัมภ์ (NWCT) ซึ่งดำเนินเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน จะเห็นได้ว่าสมาคมที่เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลานี้เป็นการดำเนินงานของกลุ่มชนชั้นสูงโดยออกมาในรูปของการสังคมสงเคราะห์เสียเป็นส่วนใหญ่ คือการให้ความช่วยเหลือ แจกสิ่งของให้หมู่บ้านตามชนบท ส่งเสริมการพัฒนาอาชีพและเพิ่มพูนรายได้ให้กับครอบครัว และประการสำคัญคือเป็นการดำเนินการภายใต้อุดมการณ์ความเป็นแม่และเมียที่ดีของบริบทสังคมไทย

เหตุการณ์การตื่นตัวทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมในช่วงปีพ.ศ. 2516 - 2517 ส่งผลให้เกิดกลุ่มผู้หญิงในมหาวิทยาลัยและโรงเรียนต่าง ๆ ทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด (เอกสารการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง สตรีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ และ การศึกษาวิจัยกับงานพัฒนาสตรี, 2530, น. 202) โดยช่วงหลังปีพ.ศ. 2516 องค์กรผู้หญิงในมหาวิทยาลัยได้ปรับเปลี่ยนการทำงานจากการเรียกร้องความเท่าเทียมและความยุติธรรมไปสู่การทำงานเรื่องผู้หญิงโดยตรง โดยเน้นสิทธิแรงงานหญิงและหญิงบริการทางเพศ

เมื่อมีเหตุการณ์ปราบปรามขบวนการเคลื่อนไหวในปีพ.ศ. 2519 มีนักศึกษาจำนวนมากเดินทางเข้าป่าเพื่อร่วมกับกองทัพปลดแอกประชาชนของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย

(พคท.) ทำให้สังคมในขณะนั้นหยุดชะงักไปในทุกขบวนการเคลื่อนไหวรวมทั้งประเด็นผู้หญิง ต่อมาในปีพ.ศ. 2522 - 2523 นักศึกษาเริ่มเดินทางกลับเข้าเมือง และในช่วงเวลานี้เองที่มีการ กระแสของ "องค์กรพัฒนาเอกชน" (อพช.) หรือที่รู้จักกันในนาม เอ็นจีโอ เกิดการรวมตัวของผู้หญิง กลุ่มหนึ่งขึ้นในนาม "กลุ่มเพื่อนหญิง" (มูลนิธิเพื่อนหญิงในปัจจุบัน) เพื่อเป็นกลุ่มความคิดเกี่ยวกับ เรื่องสิทธิสตรีในระดับต่าง ๆ (เอกสารการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง สตรีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ และ การศึกษาวิจัยกับงานพัฒนาสตรี, 2530, น. 203) จากนั้นมีการแตกตัวออกไปเป็นกลุ่ม "ศูนย์ชาว ผู้หญิง" (มูลนิธิผู้หญิงในปัจจุบัน) ในปีพ.ศ. 2527 การเกิดขององค์กรผู้หญิงสองกลุ่มนี้มีการ อธิบายว่าเป็นการทำงานที่ฉีกแนวไปจากองค์กรผู้หญิงก่อนหน้านี้เป็นอย่างมาก เพราะเป็นกลุ่มที่ ให้ความสำคัญกับการยกระดับจิตสำนึกเรื่องสิทธิผู้หญิง พร้อมทั้งมีการประสานงานในระดับ นานาชาติ ซึ่งกฤตยา อาชวนิจกุล และ กนกวรรณ ธราวรรณ กล่าวว่า "การเกิดขึ้นขององค์กร ผู้หญิงแนวหน้านี้ถือได้ว่าเป็นการเริ่มต้นศักราชของขบวนการเคลื่อนไหวสิทธิผู้หญิง (feminist movement) ในประเทศไทย" (ใน ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคณะ, รวบรวม, 2545, น. 43) นับจากนั้นได้เกิดกลุ่มองค์กรผู้หญิงอีกจำนวนมาก อาทิ มูลนิธิเอ็มพาวเวอร์ที่มุ่งทำงานเฉพาะกับ กลุ่มผู้หญิงบริการโดยให้ความรู้ภาษาอังกฤษ มีกิจกรรมสร้างความเชื่อมั่นและความภาคภูมิใจใน ตัวเอง ปัจจุบันได้ขยายการทำงานไปสู่เรื่องโรคเอดส์เช่นกัน อีกองค์กรหนึ่งหรือการเคลื่อนไหว หนึ่งที่น่าสนใจ คือ การเกิดขึ้นขององค์กรหญิงรักหญิง ในปีพ.ศ. 2529 ที่เป็นการเรียกร้องการ ยอมรับและความเข้าใจในประเด็นของหญิงรักหญิง และในปัจจุบันนี้ก็ยังมีกลุ่มเรนโบว์หรือกลุ่มชาย รักชายเกิดขึ้นเช่นกัน

กล่าวโดยสรุป คือ การเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิและเสรีภาพของผู้หญิงในประเทศไทย เดินทางเริ่มต้นจากกลุ่มสตรีนิยมแนวเสรีนิยมที่มุ่งแก้ไขเปลี่ยนแปลงข้อกฎหมาย สู่กลุ่มสตรีนิยม แนวก้าวหน้าที่มุ่งเน้นการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องการยอมรับทางสังคม สำหรับการเคลื่อนไหวใน ประเด็นหญิงรักหญิง และชายรักชายจัดได้ว่าเป็นกลุ่มการเคลื่อนไหวที่มีทรัพยากรทางความคิด ที่อุดมสมบูรณ์กลุ่มหนึ่ง เพราะการปฏิเสธต่อระบบเพศสภาพภาคบังคับเป็นการประกาศจุดยืนที่ ทำทลายต่อระบบสังคมไทยที่เชื่อมั่นในระบบรักต่างเพศเป็นอย่างมาก สำหรับการเคลื่อนไหวก้าว ต่อไปหรือก้าวที่กำลังดำเนินอยู่ในขณะนี้ ผู้ศึกษาเข้าใจว่าเป็นช่วงเวลาของกลุ่มสตรีนิยมแนวหลัง สมัยใหม่และแนววัฒนธรรมที่มุ่งการรื้อสร้างความหมายเรื่องเพศสภาพ แม้ว่าการนำเสนอ พัฒนาการจะทำให้คิดไปได้ว่าเป็นลักษณะการเดินทางในลักษณะเส้นตรงของประวัติศาสตร์ แต่ผู้ศึกษาต้องขอกล่าวย้ำว่าเป็นเพียงความพยายามที่จะนำเสนอให้เห็นถึงพลวัตความเป็นมา เท่านั้น เพราะในความเป็นจริงปัจจุบันกลุ่มการเคลื่อนไหวทางสังคมในมิติผู้หญิงและเพศสภาพมี

อยู่อย่างหลากหลายไม่ว่าจะเป็นกลุ่มที่ทำการรณรงค์ในประเด็นข้อกฎหมายไปจนถึงกลุ่มที่เคลื่อนไหวในเรื่องสิทธิการควบคุมร่างกาย (เช่นกลุ่มที่รณรงค์เรื่องอนามัยเจริญพันธุ์)

วาทกรรมเพศสภาพทางสังคม กับพัฒนาการของละครโทรทัศน์ไทย

การจะเข้าใจวัฒนธรรมการผลิตละครโทรทัศน์ และมิติเพศสภาพในละครโทรทัศน์ในปัจจุบันได้เป็นอย่างดีนั้นจำเป็นต้องมองย้อนกลับไปสู่มิติทางประวัติศาสตร์ของการมาบรรจบพบกันของสื่อศิลปวัฒนธรรมไทยดั้งเดิมที่ครอบคลุมถึงสื่อวรรณคดี นาฏศิลป์ และการเข้ามาของเทคโนโลยีโทรทัศน์ การมาบรรจบพบกันของศิลปวัฒนธรรมไทยและเทคโนโลยีโทรทัศน์ได้ทำให้เกิดการผสมผสานสิ่งที่เรียกว่า “แบบแผน หรือรหัสเชิงสุนทรีย์” ของสังคมไทยที่มีอยู่แต่ดั้งเดิมเข้าสู่วัฒนธรรมการผลิตละครโทรทัศน์และได้ส่งผ่านเรื่อยมาสู่ยุคของละครโทรทัศน์ร่วมสมัยในปัจจุบัน กล่าวคือ ในความเป็นจริงเทคโนโลยีโทรทัศน์เป็นสิ่งที่เพิ่งมีการนำเข้าสู่ประเทศไทยเมื่อปีพุทธศักราช 2498 หรือเมื่อ 51 ปีที่แล้ว “โดยรัฐบาลในสมัยนั้นได้เล็งเห็นความสำคัญของเรื่องนี้จะเครื่องมือในด้านการประชาสัมพันธ์ และการบันเทิงที่สำคัญยิ่งอย่างหนึ่งจึงได้มีมติให้จัดมีขึ้น” (หนังสือไทยโทรทัศน์, ใน ธนาคารกรุงเทพ จำกัด (มหาชน) และคณะ, รวบรวม, มปป, น. 13) การเข้ามาของโทรทัศน์ครั้งนั้นได้สะท้อนให้เห็นถึงสิ่งที่เรย์มอนด์ วิลเลียมส์ (กาญจนา แก้วเทพ, 2544, น. 438-439) เคยกล่าวไว้ว่าการเข้ามาของสื่อมวลชนสมัยใหม่โดยเฉพาะสื่ออิเล็กทรอนิกส์ อาทิ วิทยุ โทรทัศน์ เป็นสื่อที่มาจากตัว “สื่อเปล่า ๆ” แต่ไม่มีเนื้อหาและรูปแบบที่เป็นของตัวเอง จึงต้องมาหยิบยืมวัตถุดิบจากสื่อเดิม ๆ ที่เคยมีอยู่ไม่ว่าจะเป็นวรรณคดี เพลง หรือการร้องรำ เป็นต้น สภาพการณ์ดังกล่าวมองเห็นได้ชัดเจนจากสิ่งที่อาจินต์ ปัญจพรรค์ (2548, น. 14) ให้สัมภาษณ์แก่นิตยสารอินไซด์ทีวีโดยเล่าย้อนประสบการณ์การทำงานโทรทัศน์ในยุคเริ่มแรกว่า

กำเนิดสถานีโทรทัศน์แห่งแรกนั้นเป็นเรื่องที่อยู่ภาวะเร่งรีบมาก เพราะจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีในสมัยนั้นสั่งเร่งมาว่า 24 มิถุนายน 2498 ต้องเปิดสถานีให้ได้เพื่อเป็นของขวัญมอบให้ชาติและประชาชน ทุกอย่างรีบหมด ... รายการสมัยแรก ๆ ก็มีหนังเพลงจากต่างประเทศที่เขาส่งมาให้เปล่า ๆ หนังการ์ตูน แล้วก็มีการเพลงที่ยกวงสุนทราภรณ์มาเล่นสด ๆ บางทีก็สลับกับวงพิณพาทย์บ้าง และยังมี “ละครนอก” จากโรงเรียนต่าง ๆ อีกด้วย สมัยก่อนยังไม่มีฝ่ายผลิตรายการ จึงต้องอาศัยการละเล่นจากภายนอก แม้ฝ่ายจากเองก็ยังไม่

สิ่งที่อาจีนต์ ปัญพวรรค์ กล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นถึงเหตุผลในเชิงปฏิบัติของการเดิมสื่อดั้งเดิมของไทยเข้าสู่หน้าจอโทรทัศน์ ในขณะที่อารีย์ นักดนตรี (ใน อนาคตกรุงเทพ จำกัด (มหาชน), รวบรวม, มปป., น. 167) นักแสดงคนสำคัญอีกคนหนึ่งของสถานีในขณะนั้นได้อธิบายให้เห็นว่าพัฒนาการของละครโทรทัศน์นั้นมาจากการสร้างสรรค์ของจำนง รังสิกุล ซึ่งดำรงตำแหน่งเป็นหัวหน้าฝ่ายจัดรายการของสถานี

เมื่อสถานีโทรทัศน์ไทยทีวีช่อง 4 บางขุนพรหม ของบริษัท ไทยโทรทัศน์ ถือกำเนิดขึ้นมาเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2498 หัวหน้าจำนง รังสิกุล ซึ่งได้รับมอบหมายให้ดำรงตำแหน่งหัวหน้าฝ่ายจัดรายการ และเป็นรองผู้อำนวยการสถานีโทรทัศน์ช่อง 4... เป็นผู้ที่รักและเทิดทูนศิลปการแสดงทุกแขนง โดยเฉพาะละคร ท่านติดตามชมเรื่อยมาตั้งแต่หนุ่มยุคแม่ขุนนาค แม่ขม้อยและแม่เลื่อมที่เวียงนครเขมร และพรวนบุรี... แต่ในโลกการแสดงละครโทรทัศน์เมืองไทยนั้นมีศิลปการแสดงและรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะจึงไม่สามารถที่จะรับเอาสิ่งเหล่านี้มาได้ทั้งหมด ดังนั้นรายการแสดงต่าง ๆ โดยเฉพาะภาคละคร หัวหน้าจำนง รังสิกุล จึงต้องลงมือริเริ่มเองทั้งหมดโดยเริ่มจากศูนย์

การเริ่มจากศูนย์ในครั้งนั้น คือ การเริ่มให้ผู้ประกาศใหม่ในสถานีโทรทัศน์ ช่อง 4 บางขุนพรหมฝึกกระบี่รำฟ้อน (อารีย์ นักดนตรี, ใน อนาคตกรุงเทพ จำกัด (มหาชน), รวบรวม, มปป., น. 169) และเพื่อเป็นการแก้ไขสถานการณ์เฉพาะหน้าจำนง รังสิกุลจึงใช้วิธีนำเอาบทพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 6 ซึ่งเป็นละครเวทีมาก่อนมาแสดงทางโทรทัศน์ (สินีห์ สิทธิรักษ์, 2535, น. 102) จากนั้นจึงได้มีการผลิตละครชีวิตแนวใหม่ให้กับสถานีเรื่องแรก คือ “สุริยานีไม่ยอมแต่งงาน” ผู้แสดงก็คือเหล่าเจ้าหน้าที่ในทีวี ละครโทรทัศน์เรื่องดังกล่าวออกอากาศเมื่อวันที่ 5 มกราคม พ.ศ. 2499 และได้รับผลตอบรับเป็นอย่างดี (อารีย์ นักดนตรี, ใน อนาคตกรุงเทพ จำกัด (มหาชน), รวบรวม, มปป., น. 167; Fleet, 1998, p. 209) หลังจากปีพ.ศ. 2498 ทางสถานีจึงได้เปิดโอกาสให้คณะละครจากภายนอกเข้ามาเช่าสถานีทำให้เกิดละครเรื่องที่สองตามมา คือ เรื่อง “ตึกเสียแล้ว” จากนั้นจึงมีผู้จัดหรือคณะละครจากภายนอกเข้ามาเช่าสถานีให้มีละครโทรทัศน์เรื่อง “ดรรชนีนาง” ตามมา (อารีย์ นักดนตรี, ใน อนาคตกรุงเทพ จำกัด (มหาชน), รวบรวม, มปป., น. 173-174)

ความหลากหลายของละครโทรทัศน์ที่ปรากฏในยุคสมัยแรกของโทรทัศน์ไทยปรากฏให้เห็นในทั้งรูปของละครโทรทัศน์ร่วมสมัยที่อาจจะหยิบยืมบทละครจากนวนิยาย หรืออาจมีการเขียนขึ้นใหม่ หรือในรูปของละครพันทางที่เป็นการหยิบยืมจากวรรณคดีดั้งเดิมของไทยมา อาทิ เรื่อง “อิเหนา” ตอน “บุษบาเสียงเทียน” “พระลอ” “ขุนช้าง-ขุนแผน” “สามก๊ก” “เจ้าจอมเจ็ญวณ”

“ไอซี” เป็นต้น ดังนั้น แม้ว่าการเข้ามาของเทคโนโลยีโทรทัศน์จะทำให้ดูเหมือนกับว่าอาจจะมีการหลั่งไหลเข้ามาและการเข้ามาครอบงำของวัฒนธรรมตะวันตก ไม่ว่าจะเป็นในรูปของการรับเป็นสปอนเซอร์หลักของทางบริษัทอาร์ซีเอ (R.C.A.) ประเทศสหรัฐอเมริกาซึ่งเป็นบริษัทที่รับจัดตั้งสถานีวิทยุโทรทัศน์อุปกรณ์เครื่องส่งทีวี และเครื่องรับทีวี หรือแม้แต่การออกแบบอาคารของสถานีก็เป็นการออกแบบตามที่บริษัทอาร์ซีเอส่งแผนผังมาให้ (ธนะ นาคพันธุ์, ใน ธนาคารกรุงเทพ จำกัด (มหาชน), รวบรวม, มปป, น. 44-46) แต่ไม่มีน้ำหนักและเหตุผลเพียงพอที่จะทำให้สรุปว่ารากฐาน หรือดีเอ็นเอของสื่อโทรทัศน์ไทยมาจากความเป็นตะวันตก หรือหากเจาะจงศึกษาเฉพาะในส่วนของละครโทรทัศน์ก็จะเห็นได้ชัดเจนยิ่งขึ้นว่า ละครโทรทัศน์ไทยเป็นผลสืบเนื่องมาจากบริบทเฉพาะของการหยิบยืมศิลปวัฒนธรรมไทยดั้งเดิมทั้งในแง่ของเนื้อหาและรูปแบบมาเป็นกรอบและแนวทางในการประกอบสร้าง ข้อสังเกตที่น่าสนใจจากประเด็นนี้ คือ การผลิตสร้างภาพตัวแทนผู้หญิงในละครโทรทัศน์ไม่ได้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากอุดมการณ์ผู้ผลิตแต่เพียงประการเดียว หากแต่เป็นผลมาจากการปฏิสัมพันธ์ไปมาระหว่างคำอธิบายเกี่ยวกับความเป็นผู้หญิงและเพศสภาพในพื้นที่วาทกรรมทางสังคมภายนอก และพื้นที่ของการผลิตละครโทรทัศน์ เนื่องจากกลุ่มผู้ผลิตละครโทรทัศน์เองก็เป็นผลผลิตหนึ่งภายใต้กรอบวาทกรรมทางสังคมนั้นเช่นกัน สอดคล้องกับที่ปีแอร์ บูดีเยอร์ (Pierre Bourdieu, 1984) กล่าวว่า “ผู้ผลิตหรือผู้สร้างวัฒนธรรมประชานิยม (popular culture) ทำหน้าที่เสมือนหนึ่งเป็นตัวกลางทางวัฒนธรรมที่มีส่วนร่วมในการผลิต การแยกประเภท และการหมุนเวียนของผลิตผลทางวัฒนธรรม” (Meijer, 2001, p. 208)

ปรากฏการณ์ร่วมสมัยของการเมืองเรื่องเพศสภาพและการเคลื่อนไหวทางสังคม

ละครโทรทัศน์เรื่อง “ตาม” “หลงทางรัก” และ “กลดวงรัก” เป็นละครโทรทัศน์ที่ประกอบสร้างขึ้นในกระบวนการทางสังคมของปีพ.ศ. 2547 – 2548 วาทกรรมทางสังคมเกี่ยวกับผู้หญิงและเพศสภาพในช่วงระยะเวลาดังกล่าว หรือในรอบ 5 - 10 ปีที่ผ่านมาทวีความเข้มข้นหลากหลาย และเป็นลักษณะวิภาษวิธีของกลุ่มทางสังคมที่ติดตามหรือให้ความสนใจต่อประเด็นผู้หญิงและเพศสภาพหลากหลายกลุ่มโดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคที่ข้อมูลข่าวสารสามารถเชื่อมโยงและเลื่อนไหลถึงกันผ่านสื่อจำนวนมาก ปรากฏการณ์นี้สามารถสังเกตได้จากการที่ข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์รายวันกลายเป็นสิ่งที่นำมาสรุปประเด็นและพูดถึงในรายการประเภทเล่าข่าว และอาจจะมีการเปิดประเด็นต่อในชุมชนอินเทอร์เน็ตหรือที่อื่น ๆ จากนั้นอาจจะมีการประมวลสรุปในพื้นที่วิชาการออกมาในรูปของข้อเขียน บทวิพากษ์สังคม หรืองานประชุมสัมมนา เหล่านี้ทั้งหมดสะท้อนให้เห็นถึงปริณทลและคลังของวาทกรรมทางสังคมที่ซับซ้อน

หากสำรวจย้อนกลับไปในเฉพาะระยะ 5 ปีมานี้ จากปีพ.ศ. 2544–2548 พบว่า เรื่องราว และการพูดถึงเกี่ยวกับประเด็นผู้หญิงที่ตัดขวางทั้งมิติเพศสภาพ เพศวิถี หรือ ชนชั้น จะมีความครอบคลุมในหลายระดับ ดังปรากฏในตารางที่นำเสนอตัวอย่างเรื่องราวเกี่ยวกับผู้หญิงในช่วงเวลาปีพ.ศ. 2544-2548 ซึ่งเป็นการรวบรวมจากข่าว บทความ และหัวข้อที่ศึกษาเกี่ยวกับผู้หญิงเพื่อสะท้อนให้เห็นพลวัตการเคลื่อนไหวในประเด็นผู้หญิงในช่วงระยะเวลาดังกล่าว

ตารางที่ 4.1

ปรากฏการณ์ทางสังคมเกี่ยวกับผู้หญิงและเพศสภาพในช่วงเวลาปีพ.ศ. 2544–2548

หัวข้อ	ที่มา
“ความเสมอภาคระหว่างหญิงชายในราชการพลเรือน” “ถุยยางอนามัย: วินัยทางเพศสัมพันธ์ของชายยุคใหม่ ที่ผู้หญิงต้องกล้าพูด”	บทความ ใน หญิงชายก้าวไกล: หนังสือพิมพ์เพื่อเพื่อนหญิงชาย (ฉบับที่ 43, เมษายน-มิถุนายน 2544)
“ผู้หญิงกับสุขภาพ: คิดใหม่ และทำให้ถูกเรื่องมะเร็งปากมดลูกของหญิงไทย”	
การต่อรองอำนาจของผู้หญิงจากการนำเสนอเรือนร่างผ่านสื่อมวลชนไทย	หัวข้อวิทยานิพนธ์ที่ได้รับอนุมัติ, ประกาศคณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ครั้งที่ 69/2545 ประจำปีการศึกษา 2544
การสื่อสารเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างเพศในการ์ตูนญี่ปุ่น	หัวข้อวิทยานิพนธ์ที่ได้รับอนุมัติ, ประกาศคณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ครั้งที่ 69/2545 ประจำปีการศึกษา 2544
‘ขบวนการเคลื่อนไหวเรื่องสิทธิการทำแท้ง’ (เอกสารฉบับนี้เป็นบทหนึ่งในหนังสือที่กำลังจะตีพิมพ์ เรื่อง ‘การเมืองเรื่องเพศและร่างกายผู้หญิง: เอดส์ แท้ง ความรุนแรง และหญิงรักหญิง’)	เอกสารประกอบการสัมมนาระดับชาติเรื่อง “ทางเลือกของผู้หญิงที่ตั้งท้องเมื่อไม่พร้อม ภาค 2 ตอนร่วมกันสร้างทางเลือกให้หลากหลาย”
Sex, Anabel Chong Story: บทพิสูจน์การมีอยู่ของ ‘เพศ’ หญิงในหนังสือ	กระตุ้ดอกทอง, สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ (ฉบับที่ 31, 28 ธันวาคม 2544): 75
วุฒิสภาตาค้าง ‘วัยรุ่นหญิง’ ยุคใหม่หน้าตาเฉยถูกฟันแล้วทั้งเรื่องเล็ก	ข่าวหน้าหนึ่ง, มติชน (13 มีนาคม 2545)

ตารางที่ 4.1 (ต่อ)

หัวข้อ	ที่มา
รับลมร้อนไหวหวาม: สงครามแพ้นซุดว้ยน้ำ	ข่าวบันเทิง, มติชน (13 มีนาคม 2545):
บิก(ไม่)หลี่	บทความ, เนชั่นสุดสัปดาห์ (ฉบับที่ 577, 23 มิถุนายน 2546): 10-11
สาวเอ๋ย..จะบอกให้ “ผมผูกพันกับผู้หญิงมาก”	บทความ, เนชั่นสุดสัปดาห์ (ฉบับที่ 577, 23 มิถุนายน 2546): 19
หลังม่าน ‘มัสคานทอง’ คือการตลาดเพื่อสังคม	บทความ, เนชั่นสุดสัปดาห์ (ฉบับที่ 577, 23 มิถุนายน 2546): 19
สิทธิสตรี กับความเชื่อถือ/ กรณี สว.ขอนแก่น คุณระเบียบรัตน์ กับคำถามทห้ามสตรีเข้าองค์พระธาตุคอกยสุเทพฯ	ห้องแสดงความคิดเห็น ในเว็บบอร์ดของกรุงเทพมหานคร
โพล : ละครไทย ณ วันนี้ในสายตาประชาชน	สวนดุสิตโพล, ฝ่ายข่าวบันเทิง/ฝ่ายข่าวหน้า 1 (วันที่ 4 เมษายน 2547)
เมื่อสื่อและสังคมทำให้ผู้หญิงไทย “เสียขวัญ”	คอลัมน์เสียงสตรี, โพสต์ทูเดย์ (31 กรกฎาคม 2547)
ตม	บทละครย่อ, คม ชัด ลึก (20 สิงหาคม 2547): 33
เชื่อมสายใจแม่ลูก – ช่อง 3 ร่วมกับละคร “ตม” จัดกิจกรรม “เติมเต็มทีด้นตม” มอบวันพิเศษให้คุณแม่ทั้ง 72 ท่าน เพื่อสร้างพลังใจให้ต่อสู้เพื่อลูกต่อไป โดยคัดเลือกจากคุณแม่ทั่วประเทศที่เขียนเรียงความ มาบอกเล่าประสบการณ์ของตัวเอง	ข่าวบันเทิง, คม ชัด ลึก
ผ่านตัวหนังสือเรียงร้อยเป็นบทความที่มีชื่อ “ความในใจจากแม่”	
‘ป้อ’ รับบท ป้าดัน ปั้น ‘เอมมี’ ละครชุดเยี่ยมถ่าย ‘หลงทางรัก’	ข่าวออนไลน์ ใน www.thairath.co.th
“ป้อ-เอมมี” ปิงไฮโซ ละคร “หลงทางรัก”	ข่าวบันเทิง, ข่าวสด (27 พฤศจิกายน 2547): 1

ตารางที่ 4.1 (ต่อ)

หัวข้อ	ที่มา
โพล : หัวข้อ “แม่บ้าน” ณ วันนี้	สวนดุสิตโพล, ฝ่ายข่าวหน้า 1 (วันที่ 10 มิถุนายน 2548) จาก http://www.dusitpoll.dusit.ac.th
“กลลวงรัก” เข้มข้นครบรส “อานัส-ชมพู่” ตบจูบ จุดเรตติ้ง	ข่าวออนไลน์, ข่าวสด (วันที่ 11 มิถุนายน 2548) ใน
“กลลวงรัก” ครบเครื่อง	บทความ, คอลัมน์ มองผ่านดาวเทียม, จาก http://www.tv4kids.org/autopage/

ตารางข้างต้นเป็นเพียงการแสดงตัวอย่างที่คัดเลือกมาเพื่อสะท้อนให้เห็นถึงปรากฏการณ์จริงที่เกิดขึ้นในพื้นที่สาธารณะที่เกี่ยวข้องกับประเด็นผู้หญิงและเพศสภาพ ปรากฏการณ์เหล่านี้ชี้ให้เห็นว่าแนวคิดหรือค่านิยมที่เกี่ยวข้องกับผู้หญิง และเพศสภาพไม่ได้เป็นสิ่งที่หยุดนิ่ง แต่เป็นพื้นที่ของการปะทะระหว่างกลุ่มที่มีจุดแตกต่างกันและมีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา บางครั้งอาจมีบางกลุ่มที่เป็นอนุรักษ์นิยมสุดขีดลุกขึ้นมาเรียกร้องให้มีการควบคุมร่างกาย ควบคุมพื้นที่ของผู้หญิงดังกรณีของการห้ามสตรีเข้าไปในองค์พระธาตุดอยสุเทพฯ มีกลุ่มที่ไม่เห็นด้วยกับการแต่งกายของนิสิตนักศึกษาในมหาวิทยาลัยและเรียกร้องว่า “ผู้หญิงไทย” ต้องรักษาวลสงวนตัว ต้องแต่งตัวให้เหมาะสม หรือในกรณีของการประกวดต่าง ๆ อาทิ นางสาวไทยที่มีกลุ่มเคลื่อนไหวรณรงค์ต่อต้านการใส่ชุดว่ายน้ำ จนกระทั่งต้องมีการออกแบบชุดว่ายน้ำที่ต้องมีการปกปิดสัดส่วนของร่างกายมากขึ้น หรือการประท้วงต่อต้านการจัดประกวดสาวประเภทสองขึ้นในพื้นที่มหาวิทยาลัย ไปจนถึงกลุ่มเคลื่อนไหวที่พยายามผลักดันให้มีการตระหนักถึงสิทธิในร่างกายของผู้หญิงดังเช่นกรณีของสิทธิในการทำแท้ง เป็นต้น ประเภทของรายการประเภทจับเข้าคุยกัณน่าจะจะเป็นกระจกสะท้อนได้เป็นอย่างดีถึงภาวะการณ์ของการปะทะได้แย่ง และสอดคล้องประเด็นทางความคิด อุดมการณ์ที่มีอยู่ในสังคมไทยขณะนี้

ดังนั้น เมื่อพิจารณากลับสู่พื้นที่ละครโทรทัศน์ทั้ง 3 เรื่องที่อยู่ในขอบเขตของการศึกษาครั้งนี้จึงเป็นการประกอบสร้าง และเป็นส่วนหนึ่งหรือผลผลิตหนึ่งของพลวัตการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวดังข้อโต้แย้งของ คริสติน เกอแรคตี (Meijer, 2001, น. 207) ที่ว่าละครโทรทัศน์นั้นตอบสนองต่อแรงกดดันทางสังคมที่มาจากการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ (new social

movements), ซึ่งทำให้ละครโทรทัศน์เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และเป็นที่ที่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเกิดขึ้น

สรุปได้ว่านิยามความหมายและภาพตัวแทนผู้หญิงไทยปรับเปลี่ยนมาตามแต่ละยุคสมัยอันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงของบริบทสังคมที่อยู่รายล้อม ในขณะเดียวกันเมื่อเกิดวิวัฒนาการทางเทคโนโลยีโทรทัศน์ที่เข้ามาสู่ประเทศไทย ได้ทำให้เกิดรอยเชื่อมระหว่างอุดมการณ์เพศสภาพที่อยู่ในวาทกรรมสังคม วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์เลื่อนชั้นเข้าสู่พื้นที่ของโทรทัศน์ ดังนั้นภาพที่ตัวแทนที่เกิดขึ้นในละครโทรทัศน์จึงเป็นผลผลิตหนึ่งของวาทกรรมทางสังคมเกี่ยวกับมิติผู้หญิงและเพศสภาพ และในขณะเดียวกันภาพตัวแทนผู้หญิงที่ปรากฏออกมาในพื้นที่ละครโทรทัศน์ก็ได้ส่งผลกระทบต่อกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคม ความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองพื้นที่จึงไม่อาจแยกพิจารณาเป็นเลี้ยวส่วนที่แยกขาดจากกันได้